

The Gleaner

Vol 19 (1993)

In Memoriam of C. Th. Dimaras

Συνδρομητές για την έκδοση της “Κιβωτού”

Φίλιππος Ηλιού

doi: [10.12681/er.277](https://doi.org/10.12681/er.277)

To cite this article:

Ηλιού Φ. (1993). Συνδρομητές για την έκδοση της “Κιβωτού”. *The Gleaner*, 19, 336–343.
<https://doi.org/10.12681/er.277>

είχε επικοινωνήσει με τον βολισσινό εκδότη και ότι θα φρόντιζε για το τύπωμα των *Ἀστειών* μόλις θα έπαιρνε την απάντησή του.⁹ Ἡ απαντητική επιστολή έφτασε στο Παρίσι ένα σχεδόν χρόνο αργότερα με ημερομηνία 1 Φεβρουαρίου 1812 και ήταν ἡ ίδια που θα δημοσιευόταν από τον Ζ.Λ. ως Προλεγόμενα τῆς έκδοσης του Ἱεροκλή. Ἐτσι με αυτό το ἀληθοφανές σενάριο ἡ ψευδεπίγραφη χρονολογία τῆς Ἰλιάδας φαινόταν νὰ μὴ γεννάει προβλήματα.

ΕΜΜ. Ν. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ

ΣΥΝΔΡΟΜΗΤΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΚΔΟΣΗ ΤΗΣ “ΚΙΒΩΤΟΥ”

Ἡ ΕΚΔΟΣΗ ΤΗΣ *Κιβωτοῦ* τῆς *Ἑλληνικῆς Γλώσσης* ὑπῆρξε ἕνα ἀπὸ τὰ σημαντικότερα ἐκδοτικά ἐγχειρήματα που ἐπιχειρήθηκαν ἀπὸ τὴν πατριαρχικὴ τυπογραφία. Ἔργο μακρᾶς πνοῆς καὶ μακρᾶς διάρκειας, ὑπομονετικῆς ἀλλὰ κάπως παλαιομοδίτικης λογιισύνης, στὸ ὁποῖο στρατεύθηκαν, διαδοχικά, ἀξιόλογοι λόγιοι τῆς ἐποχῆς, ἡ *Κιβωτός*, ἀπὸ τὴν ἀναγγελία, ἥδη, τῆς ἐκδόσῆς της, τροφοδότησε καὶ τίς ἰδεολογικῆς ἀντιπαρθεσεῖς τῆς τελευταίας πενταετίας πρὶν ἀπὸ τὴν ἐπανάσταση τοῦ 1821.

Πέρα ἀπ’ ὅλα τὰ ἄλλα, ἡ ἐκδοση τῆς *Κιβωτοῦ*, δημιουργοῦσε, ἐξαιτίας τοῦ ὄγκου τῶν δαπανῶν που ἀπαιτήθηκαν γιὰ τὴν ὀλοκλήρωση τοῦ ἔργου, καὶ σημαντικό οἰκονομικὸ πρόβλημα, τὸ ὁποῖο δὲν μπορούσε νὰ ἀντιμετωπιστεῖ με κάποιες ὑποσχέσεις χρηρηγῶν, ὅπως ἐκείνη τῶν ἀδελφῶν Ζωσιμαῖ. Εἶταν φυσικό, λοιπόν, νὰ προστρέξουν οἱ συντελεστῆς τῆς ἐκδόσης στὴ συνηθισμένη καὶ βολικὴ μέθοδο τῆς προεγγραφῆς συνδρομητῶν. Τὸ Πατριαρχεῖο, που στήριξε τὴν ἐκδοση με πολλοὺς τρόπους, δὲν παρέλειψε νὰ συστήσει, πιεστικά, τὴ συνδρομὴ με τρόπο, μάλιστα, που, γιὰ ὀρισμένες κατηγορίες συνδρομητῶν —ἀνώτερη ἐκκλησιαστικὴ ἱεραρχία καὶ μοναστικά ἰδρύματα— ἡ ἀναπόκριση στὴν ἐκκλήση γιὰ (προαιρετικὴ) προεγγραφὴ εἶχε ὅλα τὰ δείγματα τῆς ὑποχρεωτικῆς ἀναπόκρισης σὲ πατριαρχικὴ προσταγή: ὁ Μανουὴλ Γεδεῶν μιᾶ γιὰ «φορολογία».

Ὁ κατάλογος τῶν συνδρομητῶν τῆς *Κιβωτοῦ* ἐπρόκειτο νὰ δημοσιευτεῖ στὸ τέλος τοῦ τελευταίου, τέταρτου ἴσως, τόμου τοῦ Λεξικοῦ. Ὅπως, ὅμως, γνωρίζουμε, ἡ ἐκδοση διακόπηκε, ἀπτόμα, με τὴν ἐκρηξὴ τῆς ἐπανάστασης, ὅταν, δηλαδή, εἶχε ὀλοκληρωθεῖ ἡ ἐκδοση τοῦ πρώτου τόμου (1819) καὶ εἶχαν τυπωθεῖ τὰ πρῶτα τυπογραφικά φύλλα τοῦ δεύτερου. Ἐτσι, καὶ ἡ δημοσίευση τοῦ καταλόγου τῶν συνδρομητῶν τῆς *Κιβωτοῦ* ματαιώθηκε.

Τὸν κατάλογο, πάντως, τὸν εἶχαν στὰ χέρια τους οἱ ἄνθρωποι τῆς πατριαρχικῆς τυπογραφίας καὶ οἱ μητροπολίτες που ἐφόρευσαν τὴν ἐκδοση τοῦ βιβλίου καὶ τὴ συλλογὴ τῶν συνδρομῶν. Ἀπὸ τὰ τεκμήρια που δημο-

9. Ὁ.π., σ. λγ', σημ. 2 (ἀνατύπωση Μ.Ι.Ε.Τ., ὅ.π., σ. 137).

σιούνται στη συνέχεια συνάγεται ότι οί τυπογράφοι πρέπει να είχαν κατάστιχο, με έγγραφες που αντιστοιχοῦσαν στις ἀριθμημένες, ἔντυπες, ἀποδείξεις που ἔδιναν στους προεγγραφομένους. Καὶ ἐπιπλέον ὑπῆρχε ἕνα συγκεντρωτικὸ κατάστιχο, με ἐλλείψεις, ὅπως μπορούμε νὰ διαπιστώσουμε, ἀλλὰ καὶ πολλές λεπτομέρειες γιὰ ὀνόματα συνδρομητῶν καὶ τὴν παράδοση τῶν ἀντιτύπων τοῦ πρώτου τόμου. Τὸ ἐπίσημο αὐτὸ κατάστιχο πέρασε, ἄγνωστο μὲ ποιὸν τρόπο, στὰ χέρια τοῦ Μανουὴλ Γεδεών, ὁ ὁποῖος τὸ παρουσίασε σὲ δημοσίευσμά του, τοῦ 1889· ἐκεῖ περιέλαβε, ἀποσπασματικά, καὶ χωρὶς πρόθεση πληρότητας, καὶ μικρὸ τμήμα ἀπὸ τὰ ὀνόματα τῶν συνδρομητῶν.¹ Στὴ διάρκεια τῶν ἀναστατώσεων καὶ τῶν καταστροφῶν που προκλήθηκαν κατὰ τὴ διάρκεια τῶν ἐλληνοτουρκικῶν ἀναμετρήσεων τῆς δεκαετίας τοῦ 1920, τὸ κατάστιχο χάθηκε πάλι. Τὸ ἐπεσήμανε, πρὶν ἀρκετὰ χρόνια, στὴν "Ἀγκυρα, ἡ Λουκία Δρούλια ἡ ὁποία ἐτοιμάζει καὶ τὴ σχολιασμένη ἐκδόσή του.²

Ὡστόσο, τὸ κατάστιχο αὐτὸ, δὲν περιέχει συστηματικὸ κατάλογο συνδρομητῶν· σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις, ἰδίως σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν Κωνσταντινούπολη, περιέχει καὶ ὀνόματα καὶ ἐπαγγέλματα τῶν συνδραμόντων· σὲ ἄλλες, που καλύπτουν καὶ τὸ μεγαλύτερο ἀριθμὸ, σημειώνονται συνολικοὶ ἀριθμοὶ ἀντιτύπων που εἶχαν προαγοραστῆ, δίπλα στὸ ὄνομα ἢ τοῦ τόπου ὅπου ἔμεναν ἢ τοῦ μητροπολίτη που ἐφόρευε μιὰ ἐκκλησιαστικὴ περιοχὴ ἢ ἕνα σύνολο μοναστηριῶν· τὰ ὀνόματα λείπουν.

Γιὰ μιὰ περίπτωση, τὴν περίπτωση τοῦ "Ἄθω, μπορούμε, τώρα, νὰ συμπληρώσουμε τὸ κενό. Στὸ ἀρχεῖο τῆς μοναστικῆς Κοινότητος που φυλάσσεται στὸ Πρωτάτο, ἐπισημάνθηκε, πρόσφατα, μιὰ σειρά ἔντυπων ἀποδείξεων, που ἀφοροῦν τὶς συνδρομὲς καὶ τοὺς συνδρομητὲς τῆς *Κιβωτοῦ* στὰ ἄθωνίτικα μοναστήρια.³ Μαζὶ με τὰ ὀνόματα τῶν μονῶν καὶ τῶν μοναχῶν, οἱ ἀποδείξεις αὐτὲς παρέχουν καὶ ἄλλες χρήσιμες πληροφορίες γιὰ τὰ ἐκδοτικὰ τοῦ μεγάλου Λεξικοῦ.

1. Μ. Ι. Γεδεών, «Ἡ πνευματικὴ κίνησις τοῦ Γένους ἡμῶν κατὰ τὰ πρῶτα τοῦ ΙΘ' αἰῶνος ἔτη», *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια*, 9 (1888/9), σ. 212-213. Ἀναδημοσιεύεται στὸν τόμο: Μανουὴλ Ι. Γεδεών, *Ἡ πνευματικὴ κίνησις τοῦ Γένους κατὰ τὸν ἡ' καὶ ἰθ' αἰῶνα*, Ἀθήνα 1976 (τὰ σχετικὰ με τὸ κατάστιχο στὶς σ. 177-178). Στὴ μελέτη μου γιὰ τὰ βιβλία με συνδρομητὲς στηρίχθηκα στους ἀριθμοὺς καὶ τὰ ὀνόματα που μπορούσαν νὰ ἐξαχθοῦν ἀπὸ τὸ δημοσίευμα τοῦ Γεδεών· βλ. Φίλιππος Ἡλιού, «Βιβλία με συνδρομητὲς. I. Τὰ χρόνια τοῦ Διαφωτισμοῦ (1749-1821)», *Ὁ Ἐρανιστής*, 12 (1975), σ. 158, ἀρ. 1819. 11. Τὰ στοιχεῖα που διαθέτουμε τώρα ἐπιτρέπουν τροποποιήσεις καὶ στους ἀριθμοὺς καὶ στὰ ὀνόματα.

2. Ἡ Λουκία Δρούλια μοῦ ἐπέτρεψε, πρόθυμα, νὰ χρησιμοποιήσω τὰ τεκμήρια τοῦ καταστίχου αὐτοῦ, γιὰ νὰ συμπληρώσω, με πληρέστερες ἀναγραφές, τὴν ὑπὸ ἐκδοση προσωπογραφία τῶν συνδρομητῶν τῆς περιόδου 1749-1832. Ἐγχεῖ, καὶ ἀπὸ τὴ θέση αὐτή, τὶς εὐχαριστίες μου.

3. Τὶς ἐπεσήμανε, στὴ διάρκεια τῶν ἐρευνῶν του, ὁ φίλος μου Κρίτων Χρυσόχοϊδης, ὁ ὁποῖος, γνωρίζοντας τὶς ἐνασχολήσεις μου με τὰ θέματα τῶν συνδρομητῶν, τὶς φωτογράφησε καὶ μοῦ τὶς παρεχώρησε γιὰ νὰ τὶς ἀξιοποιήσω. Τὸν εὐχαριστῶ.

Τὸ κείμενο τῆς ἔντυπης ἀποδείξεως ἔχει ὡς ἐξῆς:

Δήλον γίνεται ὅτι ὁ [κενὸ] συνδραμῶν διὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ Λεξικοῦ τοῦ Γένους ἐπιλεγόμενον ΚΙΒΩΤΟΣ δι' ἐν σῶμα, ἐμέτρησε τὰ τῆς προπληρωμῆς προσδιορισθέντα γρόσια τεσσαράκοντα, καὶ δίδεται ὁ παρὼν τεσκερὲς εἰς ἔνδειξιν.

1815. Ἰαννουαρ. ἄ.

Οἱ ἀποδείξεις φέρουν ἔντυπη χρονολόγησι 1 Ἰανουαρίου 1815, καὶ αὐτὸ εἶναι τὸ πρῶτον, στὴ σειρά τῶν χρονολογημένων τεκμηρίων πού διαθέτουμε, γιὰ τὴν ἑναρξὴ τῶν τυπογραφικῶν ἐργασιῶν. Ἡ γνωστὴ προκήρυξις μὲ τὴν ὁποία ἀγγέλθηκε ἡ ἔκδοσις καὶ ζητήθηκε προεγγραφή συνδρομητῶν εἶναι τοῦ Νοεμβρίου 1815: δὲν ἀποκλείεται, πάντως, νὰ ἔχει κυκλοφορήσῃ καὶ ἄλλη, προγενέστερη, προκήρυξις πού μᾶς διαφεύγει.⁴

Οἱ τριαντατρεῖς ἀποδείξεις πού φυλάσσονται στὸ ἀρχεῖο τοῦ Πρωτάτου εἶναι, ὅλες, συμπληρωμένες μὲ τὸ χέρι:

—ὕπάρχει, πρῶτον, στὸ κενὸ πού ἔχει ἀφεθεῖ στὸ ἔντυπο, γιὰ νὰ συμ-

Δήλον γίνεται ὅτι ὁ *πρωτοεργασιῶν*
ρημν λεγων συνδραμῶν διὰ
τὴν ἔκδοσιν τοῦ Λεξικοῦ τοῦ Γένους ἐπιλεγόμενου ΚΙΒΩΤΟΣ δι' ἐν σῶμα, ἐμέτρησε τὰ
τῆς προπληρωμῆς προσδιορισθέντα γρόσια
τεσσαράκοντα, καὶ δίδεται ὁ παρὼν τεσκερὲς
εἰς ἔνδειξιν.

1815. Ἰαννουαρ. ἄ.

Α.ο. 58: *Πρωτοεργασιῶν*
ρημν λεγων
1815: ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ
ἐκδότου καὶ ἑταίρου.

4. Πβ. *Μακεδονικά*, 1 (1939), 48.

πληρωθεῖ ἀπὸ τοὺς ἐνδιαφερομένους, τὸ ὄνομα τῆς μονῆς ἢ τοῦ μοναχοῦ ποὺ προεγγράφεται συνδρομητῆς.

— ἡ κάθε ἀπόδειξη φέρει αὐξοντα ἀριθμὸν, χειρόγραφο: οἱ τριαντατρεῖς ἀποδείξεις εἶναι ἀριθμημέναι ἀπὸ Νο: 26 ἕως Νο: 58.

— στὸ τέλος τῆς ἀπόδειξης ὑπάρχει μονοκοντυλιά: ἡ ἀρχιεπίσκοπος Καισαρείας Ἰωαννίκιος. Πρόκειται γιὰ ἕναν ἀπὸ τοὺς ἀρχιερεῖς ποὺ ἐφορεύουν τῇ συνδρομῇ καὶ ἐποπτεύουν τὴν ἀμοιβαίαν τήρησιν τῆς συμφωνίας: προπληρωμῇ τῆς συνδρομῆς — παράδοση τῶν τόμων «ἀφ' οὗ τυποθῶσι».

— με ἄλλο χέρι, τοῦ συνδιευθυντῆ καὶ συνιδιοκτῆτη, πιά, τῆς πατριαρχικῆς τυπογραφίας Ἀλέξανδρου Ἀργυράμμου, ἔχει γραφεῖ, ἀμέσως μετὰ ἀπὸ τῆς μονοκοντυλίας τοῦ μητροπολίτη, ἡ ἀκόλουθη ἀπόδειξη:

τῇ 27ῃ μαΐου 1819: ἐδόθη ὁ πρῶτος τόμος καὶ ἐλήφθησαν τὰ τοῦ δευτέρου.

Ἄλεξ: Ἀργυράμμος

— στὴν κάτω δεξιᾷ πλευρᾷ τῶν ἀποδείξεων ὑπάρχει σφραγίδα με δυσδιάκριτα στοιχεῖα.

Δημοσιεύω, ἐδῶ, τὰ ὀνόματα τῶν συνδρομητῶν ποὺ ἀναγράφονται στὶς ἀποδείξεις. Τὸ Ν[οῦμερ]ο ποὺ ὑπάρχει στὴν ἀρχὴ κάθε ἐγγραφῆς εἶναι ὁ χειρόγραφος ἀριθμὸς τῆς ἀντίστοιχης ἀπόδειξης.

No: 26:	τὸ Ἱερὸν μοναστήριον τοῦ δοχειαρίου	1
No: 27:	τὸ Ἱερὸν μοναστήριον τοῦ κοντλουμουσίου	1
No: 28:	τὸ Ἱερὸν μοναστήριον τῶν Ἰβήρων	1
No: 29:	τὸ Ἱερὸν μοναστήριον τῶν Ἰβήρων	1
No: 30:	τὸ Ἱερὸν μοναστήριον τῶν Ἰβήρων	1
No: 31:	τὸ Ἱερὸν μοναστήριον τοῦ βατοπεδίου	1
No: 32:	τὸ Ἱερὸν μοναστήριον τοῦ βατοπεδίου	1
No: 33:	τὸ Ἱερὸν μοναστήριον τοῦ βατοπεδίου	1
No: 34:	ὁ ἀρχιμανδ. γρηγόριος κοντλουμουσιανός	1
No: 35:	τὸ Ἱερὸν μοναστήριον τοῦ σταυρονικήτα	1
No: 36:	τὸ Ἱερὸν μοναστήριον τοῦ γρηγορίου	1
No: 37:	τὸ Ἱερὸν μοναστήριον τοῦ ἐσφιγμένου	1
No: 38:	τὸ Ἱερὸν μοναστήριον τῶν ῥώσων	1
No: 39:	τὸ Ἱερὸν μοναστήριον τοῦ ἁγίου παύλου	1
No: 40:	τὸ Ἱερὸν μοναστήριον τοῦ φιλοθέου	1
No: 41:	τὸ Ἱερὸν μοναστήριον τοῦ διονυσίου	1
No: 42:	τὸ Ἱερὸν μοναστήριον τοῦ παντοκράτορος	1
No: 43:	τὸ Ἱερὸν μοναστήριον τοῦ ξενοφώντος	1
No: 44:	τὸ Ἱερὸν μοναστήριον τῆς σίμονος πέτρας	1
No: 45:	ὁ κτῆρ Μητροφάνης νικηφόρου ζογράφος	1
No: 46:	Τὸ Ἱερὸν μοναστήριον τοῦ κωνσταμονίτου	1
No: 47:	τὸ Ἱερὸν μοναστήριον τοῦ πρωτάτου	1
No: 48:	ὁ π(ροηγούμενος) χρύσανθος μουσικός	1
No: 49:	κωνσταντῖνος γραμματικῶς τῆς κοινότητος	1

No: 50:	τὸ Ἱερὸν μοναστήριον τοῦ καρκαάλου	1
No: 51:	τὸ Ἱερὸν μοναστήριον τοῦ ξηροποτάμου	1
No: 52:	τὸ Ἱερὸν μοναστήριον τοῦ ζωγράφου	1
No: 53:	τὸ Ἱερὸν μοναστήριον τῆς λαύρας	1
No: 54:	τὸ Ἱερὸν μοναστήριον τῆς λαύρας	1
No: 55:	τὸ Ἱερὸν μοναστήριον τῆς λαύρας	1
No: 56:	τὸ Ἱερὸν μοναστήριον τῆς ἁγίας λαύρας	1
No: 57:	ὁ ἀρχιμανδ. ἡσαΐας χιλανδιαρηγῶς	1
No: 58:	ὁ προηγούμενος Ἰωαννίκιος χιλανδιαρηγῶς	1

Λίγα εἶναι τὰ σχόλια πού χρειάζεται νὰ συνοδέψουν τὴν ἔκδοση αὐτοῦ τοῦ καταλόγου. Σημειώνω, πρῶτα, πὼς ὁ κατάλογος εἶναι πλήρης γιὰ ὅ,τι ἀφορᾷ τῆς συνδρομῆς τοῦ Ὄρους στὴν Κιβωτό. Στὸ γενικὸ κατάστιχο τῆς συνδρομῆς πού πρόκειται νὰ δημοσιεύσει ἡ Λουκία Δρούλια, ὑπάρχει ἡ ἐγγραφή: «Τὰ μοναστήρια τοῦ ἁγίου ὄρους, ἐδόθησαν τοῖς ἐπιτρόποις τοῦ ὄρους <Τόμοι> 33»⁵. Ἐπιβεβαιωτικὴ τοῦ συνολικοῦ ἀριθμοῦ ἀλλὰ καὶ τοῦ ὁμαδικοῦ χαρακτήρα πού εἶχε προσλάβει ἡ συνδρομὴ γιὰ τὴν Κιβωτό, εἶναι καὶ ἡ ἀκόλουθη, χειρόγραφη, ἀχρονολόγητη καὶ ἀνυπόγραφη ἐγγραφή, πού σώζεται, μαζί με τῆς ἐντυπες ἀποδείξεις, στὸ ἀρχεῖο τοῦ Πρωτάτου:

«33» Ἀποδείξεις τοῦ Κοινοῦ τῆς μεγάλης Ἐκκλησίας διὰ τριαντατοῖα λεξικά τῆς Κιβωτοῦ, νὰ τὰ λάβωμεν ἀφ' οὗ τυπωθῶσι διὰ τὰ ὁποῖα ἐμετροῦσαμεν γρόσια «1320» ἦτοι χίλια τριακόσια εἴκοσι :—

Ἐνα δεύτερο, λεπτομερειακὸ, ἀλλὰ ἐνδεικτικὸ γιὰ τὴν τάξη με τὴν ὁποία ἡ πατριαρχικὴ τυπογραφία τηροῦσε τοὺς λογαριασμοὺς τῆς, εἶναι, πέρα ἀπὸ τὴν ἀρίθμηση τῶν ἀποδείξεων, καὶ τὸ ὅτι κάθε ἀπόδειξη ἀντιστοιχεῖ, ὑποχρεωτικά, σὲ ἓνα ἀντίτυπο. Ὅταν κάποιος συνδρομητὴς ἐγγράφεται γιὰ περισσότερα ἀντίτυπα, τοῦ δίδεται ἴσος ἀριθμὸς ἀποδείξεων. Ἐχομε, ἔτσι, τέσσερες ἀποδείξεις γιὰ τὴ μονὴ Μεγίστης Λαύρας (ἀρ. 53-56) καὶ ἀνὰ τρεῖς γιὰ τῆς μονῆς Ἰβήρων καὶ Βατοπεδίου (ἀρ. 28-30 καὶ 31-33 ἀντίστοιχα). Στὸν κανονικὸν κατάλογο τῶν συνδρομητῶν, ἀν αὐτὸς εἶχε τυπωθεῖ, οἱ ἐγγραφεὲς αὐτῆς θὰ ἐμφανίζονταν με τὸν συνηθισμένον τρόπο:

τὸ Ἱερὸν μοναστήριον τῆς ἁγίας λαύρας [ἀντίτυπα]	4
τὸ Ἱερὸν μοναστήριον τοῦ βατοπεδίου	3
τὸ Ἱερὸν μοναστήριον τῶν Ἰβήρων	3.

Ἐχομε, δηλαδὴ, στὴν πραγματικότητά, 26 ἀθωνίτικες συνδρομῆς γιὰ 33 ἀντίτυπα. Καὶ ἀπὸ αὐτῆς ἕξ μονὸ ἀντιπροσωπεύουν συνδρομῆς φυσικῶν προσώπων.⁶ Οἱ ὑπόλοιπες εἴκοσι εἶναι συνδρομῆς τῶν μοναστη-

5. Πβ. Φίλιππος Ἡλίου, *Τὸ ἀγανωστικὸ κοινὸ στὰ χρόνια τοῦ Διαφωτισμοῦ: οἱ συνδρομητῆς*, τ. 1, σ. 22, ἀρ. 239 (ὑπὸ ἔκδοσιν).

6. Ἀπὸ τοὺς 6 μοναχοὺς πού προεγγράφονται συνδρομητῆς στὴν Κιβωτὸ οἱ τέσσερες ἐμφανίζονται συνδρομητῆς καὶ σὲ ἄλλα βιβλία τῆς περιόδου: εἶναι, ὅλα, ἐκδόσεις

ριῶν, τοῦ «κοινοῦ» τῶν μονῶν, ὅπως συνήθως δηλώνεται στους δημοσιευμένους καταλόγους συνδρομητῶν: εἶναι, δηλαδή, κατὰ κάποιον τρόπο, συνδρομές σχεδὸν ὑποχρεωτικές, δοθείσης τῆς ἐπιμονῆς μετὰ τὴν ὁποία τὸ Πατριαρχεῖο, καὶ γιὰ γενικότερους σκοποὺς ἀλλὰ καὶ γιὰ νὰ ἀντιμετωπιστοῦν οἱ δαπάνες τῆς ἐκδόσεως, εἶχε συστήσει καὶ ἐπιμένει γιὰ τὴ στήριξη τῆς συνδρομητικῆς προσπάθειας, προκειμένου νὰ ἐπιτύχει τὸ ἐγχείρημα τῆς *Κιβωτοῦ*.

26 συνδρομές γιὰ 33 ἀντίτυπα: ὁ ἀριθμὸς εἶναι ἐξαιρετικὰ χαμηλὸς σὲ σχέση μετὰ τὸν πληθυσμὸ τοῦ Ἁθῶ· σὲ σχέση, ἐπίσης, μετὰ τὴ συμμετοχὴ τῶν ἀγιορειτῶν, τὴν ἴδια ἐποχὴ, σὲ συνδρομὲς ἔργων πλησιέστερων στὰ ἐνδιαφέροντά τους καὶ στὶς πνευματικὲς τους δεκτικότητες καὶ εὐαισθησίες.

Στὰ ἴδια χρόνια ποὺ προετοιμάζεται καὶ κυκλοφορεῖ ὁ πρῶτος τόμος τῆς *Κιβωτοῦ*, μαθητὲς καὶ ζηλωτὲς τοῦ Νικόδημου Ἀγιορείτη προετοιμάζουν καὶ πραγματοποιοῦν —καὶ αὐτοὶ μετὰ θερμὴ πατριαρχικὴ ὑποστήριξη καὶ προτροπὲς— τὴν ἐκδόση ἔργων ποὺ δὲν εἶχε προλάβει νὰ τυπώσει, ὅσο ζοῦσε, ὁ συγγραφεὺς τους. Τρία ἀπὸ τὰ ἔργα αὐτὰ (τὰ δύο: τρίτομα) κυκλοφόρησαν τὸ 1819, μετὰ προεγγραφή συνδρομητῶν. Ἡ ἀνταπόκριση τοῦ μοναχικοῦ πληθυσμοῦ τοῦ Ἁθῶ στάθηκε ἐντυπωσιακὴ:

Κῆπος Χαρίτων, Βενετία 1819. Συνδρομητὲς ἀπὸ τὸν Ἁθῶ: 325 γιὰ 432 ἀντίτυπα.⁷

Παῦλον τοῦ Ἀποστόλου Αἱ ΙΔ' Ἐπιστολαί, Βενετία 1819 (3 τόμοι). Συνδρομητὲς ἀπὸ τὸν Ἁθῶ: 232 γιὰ 487 ἀντίτυπα.⁸

Συναξαριστὴς τῶν δώδεκα μηνῶν, Βενετία 1819 (3 τόμοι). Συνδρομητὲς ἀπὸ τὸν Ἁθῶ: 332 γιὰ 472 ἀντίτυπα.⁹

Ἐμπρὸς τοὺς ἀριθμοὺς αὐτοὺς, οἱ 26 συνδρομητὲς γιὰ 33 ἀντίτυπα τῆς *Κιβωτοῦ* ἀντιπροσωπεύουν ἕνα ἐπίπεδο ἐνδιαφέροντος ἐξαιρετικὰ χαμηλό. Ὅση πατριαρχικὴ ὑποστήριξη κι ἂν διέθεταν, τὰ ἔργα τῆς ὑψηλῆς

ἔργων τοῦ Νικόδημου Ἀγιορείτη. Ὁ ἀρχιμανδρίτης Γρηγόριος ὁ Κουτλουμουσιανός, στὸν τρίτομο *Συναξαριστὴ* τοῦ 1819 γιὰ δύο ἀντίτυπα καὶ στὴν τρίτομη ἐκδόση τῶν *Ἐπιστολῶν* τοῦ ἀποστόλου Παύλου, τοῦ 1819, ἐπίσης γιὰ δύο ἀντίτυπα (πβ. Φ. Ἡλιού, *Τὸ ἀναγνωστικὸ κοινό*, ἔ.π., τ. 1, σ. 232, ἀρ. 2682)· ὁ Χιλανδαρινὸς ἀρχιμανδρίτης Ἡσαΐας: στὸν *Συναξαριστὴ*, στὶς *Ἐπιστολὲς* καὶ στὸν *Κῆπο Χαρίτων*, ἀνὰ ἕνα ἀντίτυπο (πβ. αὐτ., σ. 357-358, ἀρ. 4100)· ὁ ζωγράφος Μητροφάνης (πρόκειται γιὰ τὸν Μητροφάνη ἐκ Βιζύης, ποὺ ζεῖ σὲ κελλὶ τῆς Μονῆς Καρακάλλου): στὸν *Συναξαριστὴ* καὶ στὸν *Κῆπο*, ἀνὰ πέντε ἀντίτυπα καὶ στὶς *Ἐπιστολὲς*, 10 ἀντίτυπα μαζὶ μετὰ τὸν ἀγιογράφο Ἰωάσαφ (πβ. αὐτ., τ. 2, σ. 77, ἀρ. 8171)· καὶ ὁ προηγούμενος Χρυσανθὸς ὁ μουσικὸς: στὸ *Πηδάλιον* τοῦ 1800, στὸν *Συναξαριστὴ* καὶ στὸν *Κῆπο*, ἀνὰ ἕνα ἀντίτυπο (πβ. αὐτ., τ. 2, ἀρ. 14071). Ὁ Χιλανδαρινὸς προηγούμενος Ἰωαννίκιος καὶ ὁ γραμματικὸς Κωνσταντῖνος ἐμφανίζονται μόνο στὸν κατάλογο τῶν συνδρομητῶν τῆς *Κιβωτοῦ*.

7. Πβ. Φίλιππος Ἡλιού, *Βιβλία μετὰ συνδρομητὲς*, ἔ.π., σ. 154-155, ἀρ. 1819.7.

8. αὐτ., σ. 156-157, ἀρ. 1819.9.

9. αὐτ., σ. 158-159, ἀρ. 1819.12.

λογοσύνης δὲν ἔβρισκαν πάντα, καὶ πάντως ἐκείνη τὴν ἐποχὴ, μεγάλη ἀναπόκριση στὰ ἀθωνικὰ μοναστήρια. Τὸ κοινὸ τους βρισκόταν ἄλλου.

Στὶς ἀποδείξεις ποὺ ὑπογράφει ὁ Ἀλέξανδρος Ἀργυράμμος, στὶς 29 Μαΐου 1819, σημειώνει: «ἐδόθη ὁ πρῶτος τόμος καὶ ἐλήφθησαν τὰ τοῦ δευτέρου». Πραγματικά, ἡ στοιχειοθεσία καὶ ἡ ἐκτύπωση τοῦ δευτέρου τόμου τῆς *Κιβωτοῦ* εἶχε ἀρχίσει ἀμέσως μετὰ ἀπὸ τὴν ἔκδοση τοῦ πρώτου τόμου καὶ εἶχε προχωρήσει ἀρκετά. Ὅταν, μὲ τὴν ἐπανάσταση τοῦ 1821, ἡ πατριαρχικὴ τυπογραφία, καὶ ἐξαιτίας τῶν γενικῶν διώξεων ποὺ σημειώθηκαν στὴν Πόλη, ἀλλὰ καὶ ἐπειδὴ οἱ ἐγκαταστάσεις τῆς εἶχαν δεχτεῖ ἐπίθεση τοῦ φανατισμένου ὄχλου, διέκοψε, ἀναγκαστικά, τὶς ἐργασίες τῆς,¹⁰ εἶχαν ἤδη τυπωθεῖ 90 τουλάχιστον σελίδες τοῦ δευτέρου τόμου τῆς *Κιβωτοῦ*.

Σὲ κάποια στιγμή, ἴσως γύρω στὸ 1830, καὶ ὅταν διαπιστώθηκε ὅτι ἡ ἔκδοση τῆς *Κιβωτοῦ* δὲν μπορούσε νὰ συνεχιστεῖ,¹¹ οἱ ἐνεήντα αὐτὲς σελίδες διπλώθηκαν καὶ συσταχώθηκαν μὲ πλήρη ἀντίτυπα τοῦ πρώτου τόμου τοῦ Λεξικοῦ. Ἔτσι ἐξηγεῖται καὶ τὸ ὅτι ἀπὸ τὰ σωζόμενα ἀντίτυπα τῆς *Κιβωτοῦ* ἓνα τμημα τελειώνει στὴ σελίδα 763, στὸ τέλος τῆς ὁποίας σημειώνεται: *Τέλος τοῦ Α. στοιχείου καὶ τοῦ Α' τόμου*, ἐνῶ ἄλλα ἔχουν, ἐπιπλέον, 90 σελίδες (γράμμα Ε ἕως τὸ λῆμμα *ἐκφροντίζω*), χωρὶς κάποιο παρέμβλητο φύλλο ποὺ νὰ δηλώνει ὅτι πρόκειται γιὰ σελίδες τοῦ δευτέρου τόμου.

Ἡ ἐλπίδα, πάντως, παρέμενε ὅτι θὰ συγκεντρώνονταν, κάποτε, οἱ προϋποθέσεις γιὰ νὰ ολοκληρωθεῖ ἡ ἔκδοση τοῦ μεγάλου Λεξικοῦ στὸ τυπογραφεῖο ἀπὸ τὸ ὁποῖο εἶχε ξεκινήσει ἡ προσπάθεια. Ὅταν, τὸ 1837, ἡ

10. Τὶς ξανάρχισε, δειλὰ, τὸ 1822, μὲ πολλὰς προφυλάξεις καὶ δύο λιγοςέλιδες ἐκδόσεις: *Ἐόχαι τοῦ Δυχημοῦ καὶ τοῦ Ὁρθρου*, μὲ πλαστὴ ἐνδειξὴ τόπου ἐκδόσεως: ἘΝΕΤΙΉΣΓ' καὶ τὴν εἰκοσασέλιδη *Ἀκολουθία* --- *Νικηφόρου Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως*, ὅπου ἀναγράφεται ὡς τόπος ἐκδόσεως ἡ Κωνσταντινούπολη, ἀλλὰ ἀποσιωπᾶται τὸ ὄνομα τοῦ τυπογραφείου. Καὶ στὶς δύο περιπτώσεις τὰ τυπογραφικὰ στοιχεῖα καὶ τὰ καλλωπίσματα ποὺ χρησιμοποιήθηκαν πιστοποιοῦν ὅτι πρόκειται γιὰ ἐκδόσεις τῆς Πατριαρχικῆς Τυπογραφίας.

11. Σκέψεις γιὰ τὴ συνέχιση τῆς ἐκδόσεως τῆς *Κιβωτοῦ* στὴ Βιέννη, φαίνεται πὼς ἔγιναν, στὴν Κωνσταντινούπολη, τὸ 1826: διαβιβάστηκαν, γιὰ διερεύνηση, στὸν Μιχαὴλ Βασιλείου, ὁ ὁποῖος, ἐκείνη τὴν ἐποχὴ, προσπαθοῦσε νὰ ἀντιμετωπίσει οἰκονομικὰ ἀδιέξοδά του, μὲ ἓνα ἄνοιγμα πρὸς τὸν κόσμον τῶν ἐκδοτικῶν ἐπιχειρήσεων. Τὸ σχέδιο προσέκρουσε σὲ οἰκονομικὰς δυσχέρειες, ἀλλὰ καὶ στὴ ζωηρὴ ἀντίδραση τοῦ Κωνσταντίνου Οἰκονόμου, ὁ ὁποῖος, ἐπαναλαμβάνοντας ἀπόψεις του τοῦ 1819, μιλᾷ γιὰ «σοφιστικὴ ἀκρίσια καὶ ἐπιπολαιομάθεια καὶ ἀλαζονεία τῶν τεχνουργῶν καὶ ναυπηγῶν» τῆς *Κιβωτοῦ*. Βλ. Χρῆστος Κ. Ρέππας, «Ἀνέκδοτες ἐπιστολὰς Κων/νου Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων πρὸς τὸν Ἡπειρώτη λόγιον Μιχαὴλ Βασιλείου», *Ἡπειρωτικὸ Ἡμερολόγιον*, τ. 10, Ἰωάννινα 1988, σ. 314 καὶ 322 τοῦ ἴδιου, «Ἀνέκδοτες ἐπιστολὰς τοῦ ἡπειρώτη λογιῶν Μιχαὴλ Βασιλείου...», αὐτ., τ. 11, 1989, σ. 332. Ο Μιχαὴλ Βασιλείου ἐπανῆλθε στὸ θέμα, τὸ 1829, προτείνοντας στὸν Γρηγόριον Κωνσταντῆ μιὰ συντομευμένη ἔκδοση τῆς *Κιβωτοῦ*. Καὶ τὸ σχέδιον αὐτὸ δὲν εἶχε συνέχεια.

Γραμματεία τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδευσεως, πληροφορημένη ὅτι («τὰ χειρόγραφα» τῆς Κιβωτοῦ «μένουν ἔκτοτε», ἀπὸ τὸ 1821, «σεσωρευμένα ἀνωφελῶς εἰς κιβώτια»), θέλησε «νὰ διαπραγματευθῆ με τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἤδη τὰ ἀνέκδοτα τετράδια κεκτημένων, τὴν ἀγορὰν αὐτῶν, ἐπὶ τῷ σκοπῷ νὰ τὰ ἐκδώσῃ ὡς ὕλην ἀκατέργαστον», συνάντησε τὴν ἄρνηση τῶν νέων κατόχων: «ἡ διαπραγματεύσεως αὕτη ἔμεινε χωρὶς ἀποτέλεσμα, διότι ἀπρητήθη ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ὅτι φυλάττεται ἡ ὕλη αὕτη διὰ νὰ τυπωθῆ ἐκεῖ ὅπου καὶ συνετάχθη».¹²

Ἡ συνέχεια θεωρεῖται πῶς εἶναι γνωστὴ: τὰ χειρόγραφα ἀγοράστηκαν ἀπὸ ἰδιώτη, μεταφέρθησαν εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ κατέληξαν εἰς τὴν Ἑθνικὴν Βιβλιοθήκην. Δὲν εἶταν, ὅπως φαίνεται, ὅλα τὰ χειρόγραφα ἀλλὰ, πάντως, ὅλες αὐτὲς οἱ κινήσεις εἶχαν ὡς ἀφετηρία, τὴν πρόθεση νὰ ολοκληρωθεῖ τὸ ἐκδοτικὸ ἐγχεῖρημα ποὺ ξεκίνησε, τὸ 1819, ἀπὸ τὴν πατριαρχικὴ τυπογραφία.

ΦΙΛΙΠΠΟΣ ΗΛΙΟΥ

ΑΝΔΡ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ ΒΡΕΤΟΣ – ΙΩΣΗΦ ΔΕ ΚΙΓΑΛΛΑΣ ΔΥΟ ΠΑΡΑΛΛΗΛΕΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ

ΛΙΓΟΥΣ ΜΗΝΕΣ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΠΡΩΤΗ ἔκδοσι (1845) τοῦ ἔργου τοῦ Ἀνδρέα Παπαδοπούλου Βρετοῦ *Κατάλογος τῶν ἀπὸ τῆς πτώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως μέχρι τοῦ 1821 τυπωθέντων βιβλίων παρ' Ἑλλήνων εἰς τὴν ὀμιλουμένην ἢ εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν*¹ τυπώθηκε εἰς τὴν Ἑρμούπολιν (1846) τὸ βιβλίον τοῦ Ἰωσήφ Δε Κιγάλλας *Σχεδίασμα Καρόππου τῆς Νεοελληνικῆς Φιλολογίας, ἢ τοῦ Ὀνομαστικῶν κατάλογος τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων Συγγραφέων τε καὶ Μεταφραστῶν* (δηλ. ἀπὸ τοῦ 1550 μέχρι τέλους τοῦ 1838), ὅπου σημειοῦνται καὶ οἱ νεοελληνιστὶ συγγραψάντες ἄλλογενεῖς.²

Καὶ οἱ δύο λόγοι, ποὺ οἱ συγγραφικὲς τοὺς ἐπιδόσεις συνεχίστηκαν ἐπὶ δεκαετίες, σὲ διαφοροτικὰ ὅμως γνωστικὰ ἀντικείμενα, εἶχαν σπουδάσει Ἱατρικὴ εἰς τὴν Ἰταλίαν, εἰς τὴν Νάπολιν ὁ Βρετός, εἰς τὴν Πίζαν καὶ εἰς τὴν Φλωρεντίαν ὁ Δε Κιγάλλας καὶ ἡ στροφή τους πρὸς τὶς βιβλιογραφικὰς ἐρευνὰς ὑπῆρξε περίπου ταυτόχρονη.

12. ἐφ. Ὁ Ἑλληνικὸς Ταχυδρόμος, ἔτος Β', ἀρ. 80, Ἀθήνα 16 Ἀπριλίου 1837, σ. 40. Λίγες μέρες νωρίτερα εἶχε δημοσιευτεῖ εἰς τὴν ἐφ. *Βελτίωσις*, ἀρ. 288, Τρίπολι 11 Ἰουλίου 1837, σύστασις νὰ ἐκδοθῶν οἱ ὑπόλοιποι τόμοι τῆς Κιβωτοῦ: «μόνον εἰς τὸμος ἐξεδόθη, ἅπαντα δὲ ἡ λοιπὴ ὕλη ὑπάρχει ἐτοιμῇ κεκλυσμένη ἐντὸς σιδηρῶν κιβωτίων ἐν Κωνσταντινουπόλει».

1. Πλήρη περιγραφή τοῦ βιβλίου βλ. Δ. Γκίνη - Β. Μέξας, *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία 1800-1863...*, τ. 2, Ἀθήνα 1941, σ. 129, ἀρ. 4167.

2. Δ. Γκίνη - Β. Μέξας, *ὁ.π.*, σ. 171, ἀρ. 4471.